

Atıf Bilgisi: Topsakal, T. (2021). Dijital ortamda yanlış bilgi ve haberlerin yayılması: Koronavirüs salgın haberlerine dair bir inceleme. *İNİF E- Dergi*, 6(1), 382-400.

DİJİTAL ORTAMDA YANLIŞ BİLGİ VE HABERLERİN YAYILMASI: KORONAVİRÜS SALGIN HABERLERİNE DAİR BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi Taybe TOPSAKAL*
DOI: 10.47107/inifedergi.867934

Araştırma Makalesi**

Başvuru Tarihi: 25.01.2021

Kabul Tarihi: 24.04.2021

Öz

Yanlış haber ve bilgiler insanları kasıtlı veya kasıtsız olarak yanlış yönlendiren ve algı oluşturan enformasyondur. Dijital ortam yanlış bilgi ve haberlerin yayılmasında önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle dijital ortamda yanlış bilgi ve haberler önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çatışma, doğal afet ve salgın durumlarında yanlış haberlerin üretimi ve yayılması daha da artmaktadır. Çin'in Wuhan kentinde 2019 yılının aralık ayında ortaya çıkan yeni tip (Covid-19) koronavirüsü tüm dünyaya yayılarak ölümlere neden olmaktadır. Bu dönemde salgın ile ilgili doğru bilgi ve habere ulaşmak daha da önemli hale gelmektedir. Dijital medya ve sosyal medya habere erişme, haberi üretme ve paylaşmada çok önemli mecralar olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat özellikle yanlış bilgi ve dezenformasyonun yayılması bu dönemde önemli bir sorun haline gelmiştir. Gerek sosyal medyada gerekse haber sitelerinde yanlış haberlerin yayıldığı görülmektedir. Bu çalışmanın amacı dijital ortamda yanlış koronavirüs haberlerinin nasıl ve hangi kanallar üzerinden yayıldığını ortaya çıkarmaktır. Koronavirüsün Türkiye'de ortaya çıktığı mart ayı dikkate alınarak yapılan araştırma 16 Mart-15 Haziran 2020 tarihlerini kapsamaktadır. Bu tarihler arasında haber doğrulama platformu olan teyit.org üzerinden koronavirüs dair 100 yanlış haber doküman incelemesi yöntemi ile incelenmiştir. Ortaya çıkan bulgular, bu haberlerin daha çok sosyal medya üzerinden yayıldığı, ancak haber sitelerinin de yanlış bilginin yayılmasında önemli rol oynadığını göstermektedir. Analizin diğer aşamasında yanlış haberler başlık ve içerikleri bakımında incelenerek yanlış haberlerin hangi konular üzerinde yoğunlaştığı ortaya çıkarılmıştır. Bu kısımda ayrıca yanlış haberlerin yanıltıcı yönü ortaya konularak haberlerin yanlış olma durumu ile ilgili bilgiler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yanlış Haber, Hakikat Sonrası, Koronavirüs Haberleri, Sosyal Medya, Sahte Haber

THE SPREAD OF FALSE INFORMATION AND NEWS IN THE DIGITAL ENVIRONMENT: A REVIEW OF CORONAVIRUS OUTBREAK NEWS

Abstract

False news and information are information that deliberately or unintentionally misleads people and creates perception. Digital media plays an important role in the spread of false information and news. For this reason, false information and news appear as an important problem in the digital environment. The production and spread of false news and information increases even more in situations of conflict, natural disasters and epidemics. The new type (Covid-19) coronavirus, which appeared in Wuhan, China in December 2019, spreads all over the world, causing deaths. In this period, it becomes even more important to reach the right information and news about the pandemic. Digital media and social media are very important channels for accessing, producing and sharing news. But especially the spread of false information and disinformation has become an important problem in this period. It is seen that false news spread both on social media and news sites. The purpose of this study is to reveal how and through which channels false coronavirus news spread in the digital environment. Coronavirus research conducted on March considering that arise in Turkey covers the dates March 16 June 15, 2020. Between these dates, 100 false news about coronavirus were examined through the verification platform, teyit.org with document review method. The findings show that these news are mostly spread on social media, but news sites also play an important role in the spread of false information. In the other stage of the analysis, the focus of the false news was revealed

* Uşak Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Yeni Medya Bölümü, E-mail: taybe.topsakal@usak.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0303-9870

** Yazar / yazarlar, makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğuna ve kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine riayet edildiğine yönelik beyanda bulunmuştur.

by examining the false news in terms of title and content. In this section, the misleading aspect of the false news is revealed, and information about the false news status is presented.

Keywords: *False News, Post-Truth, Coronavirus News, Social Media, Fake News*

Giriş

2016 Amerikan Başkanlık seçimlerinden sonra “yalan haberlere” ilgi artmış olsa da bu yeni bir olgu değildir. Dünya Savaşları sırasında “dezenformasyon” ve İspanyol savaşı sırasında “ucube gazetecilik” veya “sarı gazetecilik” olarak bilinen kavramın varlığı 1896'ya kadar uzanmaktadır. (Campbell, 2001; Crain, 2017'den akt. Molina, Sundar, Le ve Lee, 2019, s. 4). Sahte haberler; doğrulanabilir gerçekler, kaynaklar veya alıntılar olmadan hikâyenin kendisinin uydurma olduğu haberlerdir. Bazen bu hikâyeler, okuyucuyu yanıltmak için kasıtlı olarak tasarlanmış propaganda biçiminde olabildiği gibi tıklama tuzağı (clickbait) olarak da tasarlanabilmektedir. Son yıllarda, sahte haberler çevrimiçi ortamda çok kolay ve hızlı bir şekilde paylaşıldığı için sosyal medya aracılığıyla çoğalmaktadır (guides.lib.umich.edu, 2021).

Teknoloji, sahte haberler de dâhil olmak üzere çok çeşitli aktörlerin metin, fotoğraf, video, infograflar, botlar, gifler vb. gibi çeşitli biçimlerde içerik oluşturmasını ve bunları hızla ve küresel olarak yaymasını kolaylaştırmaktadır (McGonagle, 2017, s. 206). Günümüz dijital medya ortamında yanlış bilginin yayılması önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek sosyal medya gerekse diğer dijital medya ortamlarında yanlış bilgi ve haberler paylaşarak insanlar yanlış yönlendirilmektedir. Molina, Sundar, Le ve Lee'ye (2019, s. 1) göre sahte haberler veya yanlış olan uydurma bilgiler, internet tabanlı medya bağlamında önemli bir fenomen haline gelmiştir.

Hakikat sonrası çağda birçok alanda yanlış haberlerin etkisi artmaktadır. Gerek referandumlar gerekse siyasal seçimlerde bu durumun etkisi görülebilmektedir. Bir taraftan çatışma ortamı, salgın, afetler gibi olaylarda yanlış ve sahte bilginin hızlı biçimde yayıldığı görülmektedir. Dünyayı etkisi altına alan Koronavirüs salgınından korunmak için sağlık tedbirleri, tedavi ve önlemler çok önemlidir. Diğer taraftan doğru haberlere erişme ve yanlış haberlerin ortaya koyacağı zararlardan sakınma da bir o kadar önem teşkil etmektedir. Gazetecilik ilkeleri içerisinde haberin doğruluğu ve tarafsızlığı haberi güvenilir kılan ilkelerdir. Sağlık konulu bilgi ve haberlerin toplum sağlığını etkilemesi açısından bu ilkelerin üzerinde daha fazla dikkat ve önemle durulması gerekmektedir. Koronavirüs ile ilgili olarak dijital ortam ve sosyal medyada yanlış haberlerin çokça yayıldığı görülmektedir. Bu haberler kasten yapıldığı gibi kasıtlı olmadan yanlış bilgi verme biçiminde de olabilmektedir.

Kaynak doğrulama, bilgi kontrolü ve hesap verebilirlik gibi temel gazetecilik ilkeleri, Twitter, Facebook veya diğer sosyal ağlarda içerik yayınlayan kişiler veya kuruluşlar tarafından kolayca atlanabilmekte veya yok sayılabilmektedir. Bu durumun etkisi, “troller”, “sahte haberler”, “gerçek ötesi medya” ve “alternatif gerçekler” gibi terimlerin hâkim olması ile tanımlanmıştır (Bourgonje, Schneider ve Rehm, 2017, s. 84). Gazeteciliğin etik boyutunun sosyal medyada göz ardı edilmesi haberin güvenilirliğini olumsuz etkilemektedir. Kullanıcıların haber üretim ve paylaşımının bir parçası olması sahte ve yanlış haber gibi kavramların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Sahte haberler, yanlış bir anlatım oluşturmak için gerçek görüntülerin veya videoların manipülasyonuna atıfta bulunmak için de kullanılmıştır. Görüntülerin manipülasyonu, dijital fotoğrafların ortaya çıkması, güçlü görüntü işleme yazılımı ve teknik bilgisi ile gittikçe yaygınlaşmaktadır (Tandoc Jr, Lim ve Ling, 2018, s. 144). Dijital ortamda görüntü ve fotoğraflar üzerinde kolaylıkla manipülasyon yapılabilmektedir. Birçok yanlış ve sahte haber, üzerinde değişiklik yapılmış görüntü ve görsel ile çevrimiçi

ortamda yayılmaktadır. Haber ve olay ile ilgisi olmayan geçmiş görüntü ve görseller kullanılarak yanlış ve sahte içerik ve haberler üretilebilmektedir.

Bazı araştırmalara göre sahte haberler gerçek haberlerden daha hızlı yayılmaktadır (Vosoughi, Roy ve Aral, 2018). Yanlış haberlerin yayıldığı dijital platformlardan biri sosyal medyadır. Kullanıcılar sosyal medyayı çeşitli amaçlar için kullanmaktadır. Harsanyi'ye göre (1977) bireyler sosyal medyayı eğlence arama gibi hedonik amaçlar için kullanmaktadır. Sosyal medya üzerinden bireyler çeşitli kaynaklardan pek çok bilgi ve enformasyona maruz kalmaktadır.

Yanlış haberler sosyal medya üzerinden yayıldığı gibi çeşitli haber ve içerik siteleri üzerinden de yayılabilmektedir. Haber siteleri sosyal medyaya göre denetlenen bilirliliği ve kontrol mekanizmasının çalışması anlamında daha güvenilir gözükmemektedir. Ancak yanlış haberlerin çeşitli haber siteleri üzerinden de yayıldığı görülmektedir.

Bu çalışmada ilk olarak post-truth (hakikat sonrası) çağında dijital ortamda yanlış haberlerin yayılması hakkında bilgi verilmiştir. Sonrasında koronavirüs salgınında yanlış haberin rolü incelenmiştir. Daha sonra ise sosyal medyanın yanlış haberlerin yayılmasındaki rolü değerlendirilmiştir. Araştırmada incelenen haberlerin yayınlandığı teyit.org sitesi hakkında bilgi verilmesinin ardından araştırmanın verileri ve bulguları doküman incelemesi yöntemi ile ortaya konmuştur.

1. Hakikat Sonrası (Post-Truth) Çağ ve Dijital Ortamda Yanlış Haberlerin Yayılması

Post-truth kelimesi Oxford Dictionaries tarafından yılın kelimesi seçilmiştir. Hakikat sonrası olarak adlandırılan çağ, yanlış bilginin arttığı ve medyaya güvenin azaldığı dönemdir (Du, Zhu, ve Cheng, 2019, s. 180). Oxford İngilizce Sözlük 'ün tanımına göre Post-Truth, kamuoyunu şekillendirmede gerçeklerin duygu ve kişisel inançlardan daha az etkili olduğu koşullar ile ilgilidir (Bufacchi, 2020, s. 2). Hakikat sonrası çağda gerçeğin artık güvenilirliği yoktur ve kimse onu dinlememektedir. Gerçek; eski, modası geçmiş olarak asla duyulmamanın acısını çekmektedir (Koro-Ljungberg, Carlson ve Montana, 2019, s. 587). Gerçek olmayanın artık gerçeğin yerini aldığı bir çağda yaşamaktayız. Bireyler duygu ve ideolojilerinin yönlendirdiği gerçek ötesi bir gerçeklik ile karşı karşıya kalmaktadır. Harari'ye (2018, s. 222) göre mesele insanları bir araya getirmek olduğunda yalan hikâyelerin hakikat karşısında yapısal bir avantajı vardır. Tarihten beri insanlar birçok kurmaca ve yalana inanmıştır. İnsanları örgütleme ve organize etme konusunda yalan ve kurmaca fikirler işe yaramıştır. İnsanlar çok fazla işin gerçeğini düşünmeden yalan olana itibar etmiştir.

İnsanların bilgi tüketimi, bilişsel boyutun aksine, ruhlarının duygusal boyutu tarafından giderek daha fazla yönlendirilmektedir. Bu gerçek sonrası gerçeklik, sahte haberlerin bu kadar kaçınılmaz hale gelmesinin ve dolayısıyla kasıtlı olarak yanlış bilgilerin üretilmesi ve yayılmasına karşı mücadele etmenin neden bu kadar zor olmasının nedenlerinden biridir (Cooke, 2018, s. 2). Gerçek olmayanın gerçek kabul edildiği bir çağda hakikatin kabul görmesini sağlamak gittikçe güçleşmektedir. İnsanlar duygularının etkisi ile gerçek olmayı gerçeğin yerine tercih edebilmektedir. Böylece insanların algıları istenilen amaç doğrultusunda kolayca biçimlendirilebilmektedir.

Geçmişte yalanlar bireylere ve düşmanlara karşı yönelmişti. Bugün ise yalanlar öncelikle herkesi aldatmak için kitle iletişim araçları aracılığıyla ülke içine yönelmektedir. Bunun sonucu olarak, gerçeği söyleyenler bazen halk tarafından yabancı düşmanlardan daha tehlikeli ve düşmanca algılanmaktadır (Brahms, 2020, s. 3). Sahte haberler, çatışmalarda ve savaşlarda yumuşak ama güçlü bir propaganda silahı olabilmektedir

(Hendricks ve Vestergaard, 2019, s. 69). Tarihte savaş ve çatışma ortamında kitle iletişim araçları ile propaganda yöntemlerine sıkça başvurulmuştur. Çatışma ve kargaşa ortamında insanların istenilen duruma yönlendirilebilmeleri açısından sahte bilgi ve haberler önemli bir araç görevi görmektedir.

Post-truth özellikle 2016 Amerikan başkanlık seçimlerinde Trump'ın başkan olması ve İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden çekilme süreci olan Brexit için çokça tartışılmıştır. Bu dönemde gerçek olmayan ve yanlış bilgiler insanların algılarını şekillendirmede rol oynamıştır. Case ve Given'a (2016, s. 30) göre, siyasi kampanyalar sırasında bilgi arayanlar yoğun bir zaman diliminde yeni bilgileri almaya aktif olarak açık olabilmektedir. Siyasi kampanyalar sırasında birçok bilgi medya ve yüz yüze ilişkiler yoluyla yayılmaktadır. İnsanların bu dönemlerde bilgi almaya açık olması gerçek olmayan bilgilerin kabul görmesini kolaylaştırabilmektedir.

Hakikat sonrası dünya, insanları çevrimiçi topluluklarda birleştirmek için idealist bir şekilde geliştirilen ilk sosyal teknoloji dalgasının istenmeyen bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Mackey ve Jacobson 2019). Özellikle dijital iletişim ve sosyal medya post-truth döneminin etkili olmasında önemli rol üstlenmektedir. Kullanıcının söz sahibi olması ve düşüncelerini dijital platformlarda ifade edebilmesi ile yanlış bilginin yayılması artmaktadır. Brahm's'a, (2020, s. 9) göre bilgiyi tüketenler, teknoloji, medya, internet ve sosyal ağlar aracılığıyla yayılan bilgilerin çoğunun gerçek olup olmadığını açıklığa kavuşturamamaktadır. Çünkü çoğu durumda bilgiyi tüketenler ilgili gerçeklerle doğrudan ilişkili değildir.

Yanlış haberler, okuyucuları yanlış yönlendiren ve içeriği doğru olmayan enformasyondan oluşan haberlerdir. Del-Fresno-García ve Manfredi-Sánchez'a (2018) göre sahte haberler, alternatif gerçekler veya yanlış bilgiler bilgi bozukluklarıdır. Mevcut tüm bilgilere rağmen vatandaşların gerçek ve kurgu arasındaki çizgiyi çizme zorluğunu ortaya çıkarmaktadır. Kuklinski, Quirk, Jerit, Schwieder ve Rich'e (2000, s. 792) göre yanlış bilgi, insanlar yanlış inançlara sahip oldukları ve bunu güvenle yaptıkları zaman meydana gelmektedir.

Sahte haberlerin temel özellikleri; yoğunluğu, çeşitliliği ve hızıdır. Yoğunluk internet üzerinden büyük miktarda sahte içerik yayılması ile ilgilidir. Sahte haberlerin birçok çeşidi vardır. Bunlar; söylentiler, hiciv haberleri, sahte yorumlar, yanlış bilgiler, sahte reklamlar, komplo teorileri, politikacıların yanlış beyanları vb. Sahte haberlerin hızı, geçiciliği ile ilgilidir (Zhang ve Ghorbani, 2020, s. 2-3).

Çevrimiçi hikâyeleri paylaşmak, bir şeyi önce "beğenmek" ve arkadaşların tepkilerini görmek ile ilgili anlık memnuniyet, sahte haberlerin yayılmasını da teşvik etmektedir (Cooke, 2018, s. 8). Sosyal medyanın hızlı ve sonsuz bilgi akışı içinde kullanıcılar doğru ve yanlış pek çok bilgiye maruz kalmaktadır. Bu hızlı bilgi dolaşımı bilginin doğruluğunun teyidini de güçleştirmektedir. Sanal ortamın sosyal ilişkileri beğeni almak, paylaşım yapmak, yorum almak üzerine kuruludur. Kullanıcılar kendilerini arkadaşlarına karşı bilgi sahibi ve duyarlı göstermek adına doğru olmayan bilgiler paylaşabilmektedir. Arkadaşların tepkileri olumlu olduğu zaman kullanıcılar daha fazla paylaşım yapmak için motive olabilmektedir.

Sosyal medya; düşük maliyetli olması, pazara ve içerik üretimine kolay erişim sağlamasından dolayı sahte haberlere özellikle olanak sağlayabilmektedir. Sosyal medyanın biçimi (telefonlarımızda veya tabletlerimizde görüntülenen parçalı bilgiler) bir bilginin doğruluğunu değerlendirmeyi zorlaştırmaktadır (Gorenc, 2020, s. 77).

İnternet ekonomisi daha fazla trafik çekmek, tıklanma oranları, sayfa gösterimleri gibi parametreler üzerine kuruludur. Daha fazla trafik elde etmek adına pek çok dijital ortamda insanların ilgisini çeken ve merak uyandıran bilgi ve içerikler yayınlanmaktadır. Bu içerikler yanlış bilgi içerebilmekte ve okuyucuları yanlış yönlendirebilmektedir. Dolayısıyla dijital ortamda yanlış bilgiye maruz kalma artmaktadır.

Dijital ortamda yanlış bilgi sadece kullanıcılar aracılığıyla yayılmamaktadır. İnternet medyası ve bazı web siteleri de yanlış bilgi ve haberleri yayabilmektedir. Bazı haber siteleri bilinçli olarak sahte haberler yaysa da kasıtlı olmayan biçimde yanlış haber yayınlayan haber siteleri de bulunmaktadır. Nelson ve Taneja' ya (2018, s. 3723) göre en önemli sahte haber kaynakları (ör. InfoWars, 70 News) bile The New York Times ve The Wall Street Journal gibi medya kuruluşlarından çok daha az tanınmaktadır. Güvenilir gözükken ancak sahte olan yüzlerce web sitesi internette ortaya çıkmaktadır (Silverman, 2016). Son yıllarda yalnızca sahte haberleri yaymaya adanmış web siteleri ortaya çıkmaktadır (Vargo, Guo ve Amazeen, 2018, s. 2031). Bazı sahte haber siteleri tıklanma amaçlı sansasyonel içerik üretmektedir (Mustafaraj and Metaxas, 2017). Partizan medya ve yanlış bilgi ile ilgili çalışmalar da bulunmaktadır. Rojecki ve Meraz (2016) partizan medyanın, partizan yanlış bilginin viral yayılmasını kolaylaştırdığı sonucuna varmıştır.

Dijital ortam yanlış bilgilerin yayılması için uygun bir ortam oluşturabilmektedir. Herkes komplo teorilerini yayan bir web sitesi kurabilir veya sosyal medyada gerçek haber gibi görünen kurgusal bir hikâye yayabilmektedir (Vargo ve Guo, 2020, s. 79). Gerçek olmayan bir gerçekliğin yaratıldığı hakikat sonrası çağda gerçek olmayanlar, gerçeklerden daha fazla kabul görebilmektedir. İnsanlar kendi inanç ve ideolojileri doğrultusunda mantıktan ziyade duygusallığın belirlediği bir inanma isteği ile hareket edebilmektedir. İnsanlar duygusal olarak neye inanmaya yatkın ise ona inanma eğilimi içinde olabilmektedir. Oysaki gerçek, duygusallığın ötesinde kanıtları ile birlikte hep bir yerlerde durmaktadır.

1.1. Koronavirüs Salgınında Yanlış ve Sahte Haberlerin Rolü

2019 yılının sonunda Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan yeni Koronavirüs dünyanın neredeyse her bölgesine yayılarak ölümlere neden olmaktadır. Covid-19 olarak isimlendirilen virüsün kaynağı ile ilgili çeşitli söylenti ve komple teorileri bulunsa da genel görüş virüsün Wuhan kentinde vahşi hayvan pazarından ve yarasadan bulaştığı yönündedir. Türkiye'de ilk vaka 10 Martta tespit edilmiştir. İlk vakanın tespit edilmesiyle birlikte özellikle dijital ortamda ve sosyal medyada Covid-19'a dair yanlış bilgilerin yayılması artış göstermeye başlamıştır. Salgın ve doğal afet gibi durumlarda insanlarda korku ve panik havası oluşmakta doğru bilgiye ulaşmak hayati öneme sahip olmaktadır.

Doğal ve insan yapımı felaketlerin olduğu durumlar sırasında bilginin doğruluğunun halkın güvenliği için çok önemli olduğu zamanlarda yanlış bilgilendirme ve sahte haberler sosyal medyada yayılmaktadır. Bu olaylar sırasında, afetlerden etkilenenler ve afetle ilgili haberleri takip edenler için zamanında ve güvenilir bilgi çok önemlidir (Hunt, Agarwal ve Jun Zhuang, 2019, s. 29). Korku, belirsizlik, bilgi eksikliği ve halk arasında bilgi arama davranışı yanlış bilginin yayılma fırsatlarını artırabilmektedir (Sell, Hosangadi ve Trotochaud, 2020, s. 2). Sosyal medyada infodemik, (infodemic) doğru ve yanlış bilgileri içeren aşırı miktarda bilginin insanların ihtiyaç duyduklarında güvenilir kaynaklar bulmalarını zorlaştırmasıdır (WHO, 2020). Özellikle doğal afet, salgın gibi olaylarda sosyal medyada çok aşırı miktarda bilgi kirliliği insanların doğru bilgiye erişmesini engellemektedir. Bu kadar fazla miktardaki bilgi akışı insanların kafalarını karıştırarak salgının kendisi kadar tehlikeli olabilmektedir.

Koronavirüs hakkında iki çeşit yanlış haber vardır. Birincisi yanlış bilgilendirmedir. Kasıtlı olmayan kanaatlere dayanarak kasıtlı veya kötü niyetli olmasa bile yanlış bilgilerin yayılması anlamına gelmektedir. Söylentilerin, bir insanın bilinmeyen ve derin kaygı uyandıran bir fenomen hakkında geniş bilgi alma ihtiyacını yansıttığı görülmektedir. Bu bilgiler; hiçbir vakanın tespit edilmediği yerlerde bile hastalığın yayılması, virüs tedavisi hakkında yanlış söylentiler, nasıl yayıldığına dair yanlış iddialar ve virüsün yaz aylarında zayıflayacağına dair bilgilerdir. İkincisi kasten yanlış haber verme olan dezenformasyondur. Yanlış bilgi, kişisel kazanç sağlamak veya başka bir tarafa zarar vermek için kasten ve kötü niyetli olarak yayılmaktadır. Koronavirüs pandemisine ilişkin dezenformasyon örnekleri şunlardır: Enfekte insan sayısını gizlemekle suçlanan ülkeler (Rusya veya Türkiye); bir “mucize ilaç” söylentileri, azınlıkları virüsü yaymakla suçlamak, virüsün Amerikan biyolojik silahı olduğu söylentileri, İran'da virüsün yayılmasından İsrail'in sorumlu tutulması gibi (Schulman ve Siman-Tov). Yanlış bilgi dijital ortamda kendine yayılma imkânı bulmaktadır. Türkiye'de dijital platformlarda koronavirüs salgınına dair yanlış bilgilerin yayılması ilgili yapılan çalışmalar bulunmaktadır (bkz. Kırdemir, 2020; Akyüz 2020; Soğukdere ve Öztunç, 2020).

Çoğunlukla Batılı bir bağlamda Ebola ile ilgili yanlış bilgi araştırmaları; “Ebola zombileri” nin varlığı, hastalık bulaşması hakkındaki yanlış algılar veya Ebola aşıları hakkındaki yanlış bilgiler gibi söylentilerin yaygın olduğunu ve bunların halk arasında korku, belirsizlik ve karışıklıklara yol açtığını ortaya koymuştur (Jin, Wang, Zhao, Dougherty, Cao, Lu ve Ramakrishnan, 2014). Yanlış bilgilerin sağlık alanındaki sonuçları halk sağlığını olumsuz etkilemektedir. Son zamanlarda aşı karışıklığı olarak bilinen bir akım ile sosyal medya platformlarından yayılan yanlış bilgiler halk sağlığını tehdit etmektedir. Öyle ki bazı aileler çocuklarına aşı yaptırmayı ret ederek hem kendi çocukları hem de toplumun sağlığını tehlikeye atabilmektedir.

Salgın ile ilgili haberler ve haber başlıkları hem çok fazla hem de kafa karışıklığına yol açmaktadır. Valika, Maurrasse ve Reichert'e (2020, s. 2) göre çelişkili haber başlıkları ile bombalanıyoruz: sosyal mesafeyi uygulama, sürü bağışıklığını teşvik etmek; tedavisi yoktur; birçok tedavi vardır vb. Salgın sırasında günlük yaşamın stresi ile artan bir dikkat dağınıcılığın farkına varmak için çok az zaman vardır. Yüksek eğitilmiş bireyler bile ortaya çıkan gerçekleri ve kurguları anlamlandırmak için zihinsel güce sahip değildir. Çok fazla bilgi bombardımanı okuyucuların doğru ve yanlış bilgiyi ayırt etmesini güçleştirmektedir. İnternet ortamında bilgi ve haberler çok hızlı yayılmaktadır. Bu hızda doğru ve yanlış bilginin ayırt edilmesi kolay olmamaktadır.

1.2. Yanlış Bilgi ve Haberlerin Yayılmasında Sosyal Medyanın Rolü

Sosyal medya bilgiye hızlı olarak erişmek ve bilgiyi paylaşmak bakımından çok önemli bir iletişim aracıdır. Dünyada meydana gelen pek çok olay ve durum sosyal medyada yer bulmaktadır. Geleneksel medyanın eşik bekçiliğine bağımlılık sosyal medya ile ortadan kalkmıştır. Geleneksel medyada yer bulamayan konu ve olaylar sosyal medyada kendine yer bulabilmektedir. Ayrıca kullanıcılar sosyal medyanın etkileşimli yapısı ile kendi fikir ve görüşlerini dile getirebilmektedir. Sosyal medya birçok yönden avantaj sağlasa da yanlış bilgi ve haberlerin yayılmasında rol oynaması açısından dezavantajlara sahiptir. Al-Rawi'ye (2019, s. 688) göre sosyal medya, bütünleşik paylaşılabilirlik ve bağlanabilirlik özellikleri nedeniyle sahte haberlerin yayılmasını artırmıştır.

Sahte haberlerin giderek önem kazanmasının birkaç nedeni vardır. İlk olarak, medya endüstrisine giriş engelleri hızla düştü, çünkü hem web siteleri kurmak hem de reklam platformları ile web içeriğinden gelir elde etmek çok kolaydır. İkincisi, sosyal

medya sahte haberlerin yayılması için çok uygundur ve sosyal medya kullanımı hızlı bir şekilde artmıştır (Allcott ve Gentzkow, 2017, s. 214-215).

Sosyal medyanın sahte haberler için elverişli bir ortam sağlamasının nedenleri vardır. İlki sosyal medyada içerik üretmenin sabit maliyeti hızla ortadan kalkmaktadır. Bu durum sahte haber üreticileri tarafından sıklıkla benimsenen küçük ölçekli, kısa vadeli stratejilerin karlılığını artırır ve kalite için uzun vadeli bir itibar oluşturma önemini azaltmaktadır. İkincisi sosyal medya formatı, bir makalenin doğruluğunu yargılamayı zorlaştırabilmektedir. Üçüncüsü insanların ideolojik konularıyla uyumlu haber makalelerini okuma ve paylaşma olasılığının daha yüksek olmasıdır (Allcott ve Gentzkow, 2017, s. 221). Bireyler sahte haberlere ne kadar çok maruz kalırsa bu tür bilgileri kabul etme ihtimalleri de o kadar artmaktadır (Del Vicario vd. 2016). Yanlış ve sahte haberlerin çok fazla kişi tarafından paylaşılması bu haberlerin okuyucuların algısında doğru olma ihtimallerini artırabilmektedir. Sosyal medyanın hızlı ve yoğun enformasyon akışında haberin doğruluğunu teyit etme gayreti ve bilinci azalabilmektedir. Yayılan bilgiler kullanıcıların ideolojileri ve düşünceleri ile uyumlu olduğunda doğruluğundan şüphe duyulması azalabilmektedir.

Yanlış bilgi; farkındalık, dikkat eksikliği veya kullanıcıların arkadaşlarının paylaştığı bilgilerin doğru olduğuna inanması nedeniyle sosyal medya aracılığıyla paylaşılabilir (Shao, Ciampaglia, Flammini, ve Menczer, 2016). Kullanıcılar sosyal medya ve dijital ortamda sayısız bilgi ve enformasyona maruz kalmakta ve bu bilgilerin doğru olduğuna inanabilmektedir. Kullanıcılar güvendikleri ve sevdikleri arkadaşlarının paylaştığı bilgileri çoğu zaman doğru kabul edebilmektedir. Pek çok kullanıcı yanlış ve yanıltıcı haber ve enformasyona maruz kaldığının farkında olmayarak o habere inanabilmektedir.

Dijital dünya, yanlış bilginin büyümesi için uygun ortam sağlıyor gibi görünmektedir. Çünkü çalışmalar yanlış haberlerin sosyal ağlardaki gerçek haberlerden daha hızlı, daha uzak ve daha derinlere yayıldığını göstermektedir (Törnberg, 2018, s. 2). Yanlış haberler genellikle ilgi çekici, merak uyandıran konular ile ilgili olduğu için dijital ortamda kolaylıkla yayılabilir.

Kumar V ve Koovakkai (2018), Hindistan'ın Kerala eyaletinde meydana gelen sel felaketinden etkilenen insanlar ile yaptığı anket çalışmasında insanların yanlış bilgi yaymakta kullandığı en yaygın sosyal medya aracının Whatsapp olduğu sonucuna varmıştır. Whatsapp insanlar arasında çok yaygın kullanılan sosyal medya araçları arasındadır. Yanlış bilgi ve haberler Whatsapp'tan yayılabilir. Bilgiye erişim ve bilgiyi yaymanın çok kolay olması, kullanıcıların haber ve bilginin doğruluğunu sorgulamaması, arkadaşlarına güvenmeleri gibi durumlar yanlış bilginin Whatsapp gibi sosyal medya ortamlarında yayılmasını kolaylaştırabilir.

Twitter'in dedikodu çağlayanlarında yanlış haberler gerçek bilgilerden daha fazla insana ulaşmaktadır (Vosoughi vd. 2018). Kullanıcılar arasında pek çok bilgi kolay biçimde yayılabilir. Kullanıcılar çoğu zaman bilginin doğruluğunu teyit etmeden yanlış haber ve bilgileri Twitter gibi sosyal medyadan paylaşabilir. Twitter üzerinden yapılan bir araştırmada 1000 tweet analiz edilmiştir. Sonuçlar yanlış bilginin daha çok tweetlendiğini gösterse de gerçeği kontrol eden tweetler (fact-checking tweets) daha çok retweetlenmiştir (Pulido, Villarejo-Carballido, Redondo-Sama, ve Gómez, 2020). Sosyal medyada yanlış bilgilerin yayılabildiği gibi doğru kaynakların doğru bilgileri de halk ile paylaşılabilir. MIT Teknoloji Araştırma (MIT Technology Review), sosyal medyanın sadece yanlış haberleri ve nefret mesajlarını yaymak için değil, aynı zamanda virüs ve nefret mesajlarından etkilenen herkesle önemli doğru verileri ve dayanışmayı

paylaşmak için kullanıldığını vurgulamaktadır (Hao'dan akt. Pulido, Ruiz-Eugenio, Redondo-Sama ve Villarejo-Carballido, 2020, s. 2).

Sosyal medyada hem doğru hem de yanlış bilgi ve haberler yayılabilmektedir. Kullanıcıların sosyal medyada yayılan haber ve içeriklere karşı temkinli olmaları gerekmektedir. Yanlış ve sahte haberlere karşı bilinçli olmak yeni medya okuryazarı olmayı gerektirmektedir. Yeni medya okuryazarı kullanıcılar yeni medya ortamını iyi ve kötü yönleri ile değerlendirip hem içerik üretme hem de tüketme konusunda bilinçli davranabilmektedir. Kullanıcıların eleştirel davranması da doğru ve yanlış anlamaya açısından önem teşkil etmektedir. Yeni medya okuryazarı bireyler kaynağın doğruluğu konusunda şüpheli davranarak güvenilir kaynakları takip etmeyi tercih etmektedir.

2. Haber Doğrulama Platformu Olarak Teyid.org

Teyit.org; yanlışlardan, sosyal medyanın gündeminde yer alan şüpheli bilgilere, medyanın gündeme getirdiği iddialardan şehir efsanelerine kadar birçok alanda doğrulama yapan, internet kullanıcılarının doğru bilgiye ulaşmasını sağlamak için çalışan haber doğrulama sitesidir. Teyit.org yurttaşların ve sivil toplum örgütlerinin çevrimiçi platformlarda hangi bilginin doğru, hangisinin yanlış olduğunu öğrenmesini sağlayarak eleştirel düşünme alışkanlığını kazandırmayı ve yeni medya okuryazarlığını artırmayı amaçlamaktadır. Teyit.org IFCN (International Fact-Checking Network) ilkeler kılavuzunu imzalamıştır. Teyit.org'un organizasyonel ve editoryal süreçleri Uluslararası Doğruluk Kontrolü Ağı'nın prensipleriyle uyumaktadır. Teyit.org, çalışmalarında tarafsız olduğunu, hakkaniyetli davrandığını, kaynaklarının, finansal yapısının ve organizasyonunun şeffaf olduğunu, metodolojisinin herkese açık şekilde paylaşıldığını ve düzeltme politikasını yayınladığını Ağı'nın yönetimi kuruluna ve bağımsız değerlendiriciye ispat etmiştir (teyit.org, 2020).

Teyit.org sosyal etki odaklı, kâr amacı gütmeyen bir sosyal girişimdir. Teyit Mayıs 2018'de Facebook ile sözleşme imzalamıştır. Facebook'un Türkiye'deki üçüncü taraf haber doğrulama organizasyonu olmuştur. Teyit, Facebook'taki asılsız haberleri işaretleyerek, sitesinde yayınladığı analizlere yönlendirme yapmaktadır. Facebook ise bu asılsız haberlerin erişimlerini düşürerek daha az kullanıcıya ulaşması için çalışmaktadır. Facebook asılsız haberleri tespit edilmesi ve incelenmesinde IFCN Code of Principles imzacısı olduğu için Teyid ile çalışmaktadır (teyit.org, 2020).

3. Yanlış Koronavirüs Haberlerinin Yayıldığı Mecralara Yönelik İnceleme

Makalenin bu kısmında yanlış koronavirüs haberlerinin hangi mecralar ve platformlar üzerinden yayıldığı ortaya çıkarılmıştır. Çalışmada yanlış bilgi ve haberlerin haber siteleri ve sosyal medya üzerinden yayıldığı ortaya konmuştur. Ortaya çıkan bulgular yanlış koronavirüs bilgi ve haberlerin kaynaklarını belirterek dijital ortamda yanlış haberlerin nasıl yayıldığını ortaya koymaktadır.

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma dijital ortamda yanlış bilgi ve haber sorunsalını ele almaktadır. Dijital mecralar ve özellikle sosyal medyanın yanlış bilgi ve haberlerin yayılmasında etkin rol oynadığı sorunsalından hareketle araştırmanın amacı dünyayı ve ülkemizi etkisi altına alan yeni koronavirüse dair yanlış haberlerin analizini yapmak ve yayıldığı kaynak ve platformları ortaya çıkarmaktır. Araştırmada yanlış haberlerin dijital ortamda hangi kanallar yoluyla yayılmakta olduğu ortaya konularak bu kaynakların güvenilirlik düzeyleri ortaya çıkarılmak istenmektedir. Yanlış haber ve dezenformasyonlar insanları hem korku ve paniğe sürükleyebilmekte hem de sağlıklarını tehdit edebilmektedir. Salgın ve afet durumları insanların korku ve panik içinde oldukları durumlardır. Bu nedenle bu afetlere

ilişkin haberlerin doğrulukları daha da önem arz etmektedir. İnsanlar bu durumlarda komplo teorileri ve yanlış haberlere daha fazla eğilimli olabilmektedir. Dijital ortamların kullanıcı türevli içerik üretmeye imkân tanınması içerik ve haberlerin yanlış ve sahte olabilme ihtimalini arttırmaktadır. Bu durum kullanıcıların hem içerik üretirken hem de tüketirken iyi bir yeni medya okuryazarı olmalarını gerektirmektedir. Güvenilir haber kaynakları haberin yanlış olma ihtimalini azaltmaktadır. Buna karşın güvenilir olmayan kaynakların yanlış haber yayma ihtimali daha yüksektir.

Araştırma doküman incelemesi yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Doküman incelemesi araştırılması hedeflenen olgularla ilgili bilgi içeren yazılı materyallerin analizinden oluşmaktadır. Doküman incelemesinin aşamaları dokümanlara ulaşma, özgünlüğü kontrol etme, dokümanları anlama ve veriyi analiz etmedir (Yıldırım ve Şimşek, 1999, s. 217-227).

Araştırma, haber doğrulama platformu olan teyit.org sitesinde yer alan yanlış bilgi ve haberlerin teyit edilerek analiz edildiği haberler içerisinde seçilen koronavirüs haberlerini kapsamaktadır. Koronavirüs ile ilgili olarak 16 Mart-15 Haziran 2020 tarihleri arasında yayınlanan toplam 100 haber incelenmiştir. Bu tarihler Türkiye’de ilk koronavirüs vakasının görülmesinden vaka artışının azalmasına ve tekrar artış göstermesine kadar olan tarihler olması nedeniyle önem teşkil etmektedir. İlk vakaların görülmesiyle birlikte yanlış haberlerin daha fazla yayıldığı görülmektedir. Vaka artışının azalması ile birlikte koronavirüse dair yanlış haberlerin sayısı azalmıştır. Bu haberlerin hepsi teyit.org tarafından analiz edilerek yanlış olduğu ortaya konulmuştur. Haberlerin kaynakları, habere dair metin içerisinde verilen linkler takip edilerek ortaya çıkarılmıştır. Bu linklerde haber ve enformasyonun hangi sitede ve sosyal medya aracında yayıldığı gösterilmektedir. Bu linkler yardımı ile yanlış haberlerin yayınladığı haber sitelerinin ve sosyal medya araçlarının isimleri ortaya konulmuştur. Haberler tek tek incelenerek çoklu medya türleri belirlenmiştir. Yanlış haberler görsel, video, metin ve ses kaydı olarak ortaya çıkarılmıştır. Ortaya çıkan bulgularda yanlış haberlerin kaynak olarak sosyal medya ortamında daha fazla yayıldığı ortaya konulmuştur.

3.2. Araştırmanın Bulguları

Araştırma bulguları tablolar halinde sayısal veriler üzerinden anlamlandırılmıştır. Birinci tabloda yanlış haberlerin hangi dijital ortamlarda yayıldığı ortaya konulmuştur. Yanlış haberlerin yayıldığı kaynaklara bakıldığında sosyal medya ve haber sitelerinin yer aldığı görülmektedir. İkinci tabloda yanlış haberlerin yayıldığı sosyal medya sitelerinin sayısal verileri gösterilmiştir. Sosyal medya platformlarının isimleri yanlış bilginin en fazla yayıldığı sosyal medya platformundan en az yayıldığı platforma doğru sıralanarak tablo halinde sunulmuştur. Üçüncü tabloda ana akım medya ve internet tabanlı haber sitelerinin sayısal verileri yer almaktadır. Ana akım medya ve internet medyasının haber sitelerinin sayıları ve yayınladıkları yanlış haber sayıları karşılaştırılarak sunulmuştur. Dördüncü tabloda yanlış haberlerin yayıldığı medya türleri, sayı olarak en fazla olandan en aza doğru sıralandığı metin, video, görsel ve ses kaydı olarak ifade edilmiştir. Son tabloda ise ana akım medya ve internet medyasında en fazla koronavirüse dair yanlış haber yayınlayan haber sitelerinin isimleri belirtilmiştir.

Tablo1. Yanlış Koronavirüs Haberlerinin Kaynak Türleri

	Sayı
Sosyal Medya	93
Haber Siteleri	47
Hem Haber Siteleri Hem de Sosyal Medya	46
Diğer Web Siteleri	7

Koronavirüs haberlerine dair incelenen toplam 100 yanlış haber içerisinde 93 haber sosyal medyada yayınlanmıştır. 100 yanlış haber içerisinden 47 haber ise haber sitelerinde yayınlanmıştır. 100 haber içerisinden hem haber siteleri hem de sosyal medyada yayınlanan yanlış haber sayısı 46'dır. Bu verilerden hareketle yanlış haberlerin büyük bir kısmının sosyal medya üzerinden yayıldığı sonucuna varılmıştır. Bu sonuç sosyal medyanın yanlış haberlerin yayıldığı en önemli mecra olduğunu göstermektedir. Haber siteleri her ne kadar sosyal medya kadar yanlış haber yayınlamasa da incelenen yanlış haberlerin yarıya yakını haber sitelerinde yayınlanmıştır. Bu durum haber sitelerinin de yanlış bilgi ve haber yayınlayabileceği ve yanlış haberlerin yayıldığı kaynak ve mecra durumuna gelebileceği sonucunu ortaya koymaktadır. Sosyal medyanın kullanıcı türevli içeriğin üretildiği ve yayıldığı bir ortam olduğu düşünüldüğünde yanlış bilgi ve haberlerin yayılması için sosyal medya uygun bir ortam durumundadır. Fakat haber sitelerinde haberlerin yayınlanması editör yal süreç gibi kontrol mekanizmalarından geçmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde haber sitelerinde de yanlış bilginin kontrolü yeterli düzeyde olamamaktadır. Yanlış koronavirüs haberlerinin hem sosyal medyada hem de haber sitelerinde yayınlanması ve yayılması dijital ortamda yanlış haber sorununu ortaya koymaktadır. Dijital ortamın hızlı ve kolay içerik yayınlama kolaylığı yanlış haber üretimi ve yayılmasını kolaylaştırmaktadır.

Diğer siteler ise teknoloji, ekonomi, sağlık konulu sitelerden oluşmaktadır. Özellikle sosyal medya siteleri kullanıcıların içerik üretip yaydığı platformlar olması nedeniyle yanlış bilgi ve haberlerin yayılmasında kullanıcıların etkin rol oynadığı görülmektedir. Tablodaki verilerden yola çıkılarak yanlış koronavirüs haberleri en çok kullanıcıların etkisi ile yayılmıştır. Yanlış bilgi ve haberler dijital ortam olarak sosyal medya, haber siteleri ve diğer temalı içerik siteleri üzerinden kendine yayılma imkânı bulmaktadır.

Tablo 2. Yanlış Koronavirüs Haberlerinin Yayıldığı Sosyal Medya Platformları

	Sayı	
1	Twitter	62
2	Facebook	55
3	Youtube	18
4	WhatsApp	15
5	Instagram	13
6	Ekşi Sözlük	6
7	Uludağ Sözlük	2
8	Wikipedia	1

Koronavirüs haberlerine dair incelenen toplam yanlış 100 haber içerisinde 62 haber Twitter'da yayınlanmıştır. 55 haber ile Facebook ikinci sıradadır. Youtube'da 18 yanlış haber yayınlanmıştır. Yine 100 yanlış haber içerisinden 15'i WhatsApp'ta yayınlanmıştır. Instagram 13 haber ile 5. sırada yer almıştır. Ekşi Sözlük'te 6 yanlış haber yayınlanırken Uludağ Sözlük'te 2, Wikipedia'da ise 1 yanlış haber yayınlanmıştır.

Sosyal medya içerisinde en fazla yanlış haberin yayınlandığı ve yayıldığı platform Twitter olarak ortaya konulmuştur. Twitter anlık haber alma ve yaymanın en önemli aracı durumundadır. Facebook da Twitter'a yakın bir oranda yanlış haberlerin yayınlandığı platform olarak karşımıza çıkmaktadır. Facebook en çok kullanılan sosyal medya içerisinde önemli bir yere sahiptir. Youtube en çok kullanılan video paylaşım sitesidir. Youtube 3. sırada yer alarak yanlış haberlerin yayınlandığı platform olmuştur. Koronavirüse dair bazı haberler video formatındadır. Videolar haber alma ve yaymada kullanıcıların tercih ettiği medya araçlarıdır. Whatsapp kullanıcılar arasında çok tercih edilen ve kullanılan mobil bir uygulamadır. Hemen hemen herkesin akıllı telefonu olduğu düşünüldüğünde bu uygulama üzerinden yanlış haberlerin kolay ve hızlı biçimde yayıldığı

görülmektedir. Bu verilerden hareketle Twitter haber alma ve yaymanın en önemli aracı olarak yanlış bilgi ve haberlerin en fazla yayıldığı platform olarak ortaya konmuştur. Onu takip eden Facebook Türkiye’de en fazla tercih edilen sosyal medya platformlarından biridir. We are Social’ın Dijital 2020 raporunda en fazla kullanılan sosyal medya platformları sırasıyla Youtube, Instagram, Whatsapp, Facebook ve Twitter’dır (bbc.com, 2021). Tablodaki yanlış haberlerin yayıldığı ilk beş sosyal medya platformu bu raporda yer alan ilk beş sosyal medya platformları ile aynıdır. Fakat sırası değişiklik göstermektedir. Analiz sonucu Twitter yanlış bilginin yayıldığı ilk platform olurken Dijital 2020 raporunda en çok kullanılan sosyal medya platformunda beşinci sıradadır. Rapora göre en fazla kullanılan sosyal medya platformu Youtube’dır. Yanlış haber analizinde ise Youtube üçüncü sırada yer almaktadır. Youtube’un en fazla kullanılan sosyal medya platformu olması kullanıcıların video içeriklerini tercih ettiklerini ve yanlış haberlerin video içerikler olarak bu platform üzerinden kendine yayılma imkânı bulduğunu ortaya koymaktadır. Yanlış haber analizinde dördüncü sırada yer alan Whatsapp, en çok kullanılan sosyal medya platformu listesinde üçüncü sırada yer alarak benzer bir sonuç ile karşımıza çıkmaktadır. Whatsapp anlık bilgi ve haber akışı sağlaması ile yanlış bilginin yayılmasına olanak sağlamaktadır. Sosyal medya platformlarının ortak özelliği kullanıcıların içerik oluşturması ve bu içerikleri yaymasıdır. Bu durum yanlış koronavirüs bilgi ve haberlerinin üretilmesi ve yayılmasında kullanıcıların etki ve rolünü ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 3. Ana Akım Medya ve İnternet Medya Haber Sitelerinde Yayınlanan Yanlış Koronavirüs Haber Sayıları

	Haber Siteleri Sayıları	Yayınlanan Haber Sayıları
Ana Akım Medya Haber Siteleri	32	122
İnternet Tabanlı Haber Siteleri	69	104

İncelenen 100 yanlış haber, ana akım medyanın çeşitli haber sitelerinde toplamda 122 defa yayınlanmıştır. 1 yanlış haber birden çok haber sitesinde yayınlanmıştır. Bazı haber sitelerinde yanlış haberler daha fazla yayınlanmıştır. Bazı haber sitelerinde ise daha az sayıda yayınlanmıştır.

Koronavirüse dair 100 yanlış haber 32 farklı ana akım medya haber sitesinde yayınlanırken 69 farklı internet tabanlı haber sitelerinde yayınlanmıştır. İnternet tabanlı haber sitelerinin sayısı ana akım medya haber sitelerinin sayısından fazladır. Ancak yayınlanan haber sayılarına bakıldığında 32 farklı ana akım medya haber sitesinde yanlış koronavirüs haberlerinin 122 defa yayınlandığı görülmektedir. Sayı olarak daha fazla olan internet tabanlı haber sitesinde ise yanlış haberler farklı haber sitelerinde olmak üzere 104 defa yayınlandığı sonucu ortaya çıkmıştır. Veriler yanlış koronavirüs haberlerinin ana akım medya haber sitelerinde daha fazla sayıda yayınlandığını ortaya koymaktadır. Ana akım medya haber siteleri internet tabanlı haber sitelerinden sayıca az olmasına rağmen yayınladığı yanlış haber sayısı daha fazladır. Daha kontrollü olması gereken ana akım haber siteleri yanlış haberlerin yayınlandığı ve yayıldığı platformlar olarak ortaya çıkmaktadır. İnternet tabanlı haber siteleri ise çeşitlilik ve sayı yönünden daha fazladır. Yanlış haberler 69 farklı internet sitesinde yayınlanmıştır. Dijital ortamda içerik ve haber siteleri çeşitlilik göstermektedir. Ana akım medyada yer almayıp sadece internet üzerinden yayın yapan haber siteleri sayısı daha fazladır.

Tablo 4. Yanlış Koronavirüs Haberlerinin Medya Türleri

	Sayı
1 Metin	42
2 Video	35
3 Görsel	21
4 Ses Kaydı	2

Koronavirüse dair 100 yanlış haberin 43'ü metin olarak yayınlanmıştır. 35 yanlış video haber 2. sırada yer almaktadır. 21 yanlış haber görsele dayanarak paylaşılmıştır. 2 yanlış haber ses kaydı formatında paylaşılmıştır. Metin formatı özellikle Twitter iletilerinde fazla miktarda paylaşılmıştır. Kısa iletiler biçiminde bilgi ve haberin yayıldığı ortam olan Twitter, yanlış haberlerin yayılması açısından uygun bir ortam oluşturmaktadır. Bilgi ve içeriğin hem kısa oluşu hem de hızlı yayılması yanlış haberlerin yayılması için Twitter'ı elverişli bir araç haline getirmektedir. Video ileti ve haberler dijital ortamda kullanıcılar tarafından çokça tercih edilen görüntülü haber alma araçlarıdır. Birçok kullanıcı haber ve iletileri okumak yerine izlemeyi tercih edebilmektedir. Video haberlerin kaynağı genellikle Youtube olmaktadır. Haber okumanın azaldığı ve video haberlerin daha fazla tercih edildiği günümüz dijital dünyasında Youtube önemli bir yer teşkil etmektedir. Yanlış haberler video formatında Youtube üzerinden kendine önemli bir yayılma alanı bulmaktadır. Görsel iletiler özellikle fotoğraflar olup farklı sosyal medya sitelerinde paylaşılmıştır. Dijital ortamda fotoğraf üzerinde kolayca hileli yönlendirme yapılabilmektedir. Pek çok yanlış haberde olay ile ilgisi olmayan görsel ve farklı tarihlerde meydana gelen olaylarla ilgili fotoğraflar kullanılarak görsel manipülasyon yapılmıştır. Dijital ortamda görüntü manipülasyonu çok kolay ve hızlı biçimde yapılabilmektedir. Bu durum yanlış ileti ve haberlerin dijital ortamda ve sosyal medyada çok fazla üretilip yayılmasını kolaylaştırmaktadır.

Tablo 5. Ana Akım ve İnternet Medyasında En Fazla Yanlış Koronavirüs Haberi Yayınlayan Haber Siteleri

	Ana Akım Medya Haber Siteleri	Sayı	İnternet Tabanlı Haber Siteleri	Sayı
1	www.milliyet.com.tr	9	www.haberler.com.tr	9
2	www.yeniakit.com.tr	8	www.internethaber.com.tr	7
3	www.sabah.com.tr	7	www.t24.com.tr	4
4	www.hurriyet.com.tr	6	www.sondakika.com	3
5	www.takvim.com.tr	6	www.ensonhaber.com	2

Ana akım medya haber siteleri içerisinde en fazla yanlış haber yayınlayan haber sitesi www.milliyet.com.tr'dir. Onu sırasıyla www.yeniakit.com.tr 8 haber, www.sabah.com.tr 7 haber, www.hurriyet.com.tr 6 ve www.takvim.com.tr 6 haber takip etmektedir. İnternet tabanlı haber siteleri içerisinde en fazla yanlış haber yayınlayan haber sitesi 9 haber ile www.haberler.com.tr'dir. Onu sırasıyla 7 haber ile www.internethaber.com.tr, 4 haber ile www.t24.com.tr ve 2 haber ile www.ensonhaber.com takip etmektedir. Tabloda isimleri yer almayan diğer haber siteleri toplamda 1-2 sayıda yanlış haber yayınlamıştır.

Yanlış haberler ana akım haber sitelerinde internet tabanlı haber sitelerine göre daha fazla yayınlanmıştır. İnternet tabanlı haber sitelerinde yanlış haberler daha az yayınlanmasına rağmen sayı ve çeşitliği daha fazladır. En fazla yanlış haber yayınlayan ana akım haber sitesi olan milliyet.com.tr en eski gazetelerden biri olan Milliyet gazetesinin haber sitesidir. Günümüze kadar sahiplik yapısı pek çok kez değişmiştir. En fazla yanlış haber yayınlayan internet tabanlı haber sitesi olan haberler.com.tr internet haberciliğinde en çok tercih edilen ve görüntülenen haber siteleri arasındadır.

4. Yanlış Koronavirüs Haberlerinin Başlık ve İçeriklerine Yönelik Değerlendirme

Koronavirüs haberleri içeriği ve konuları bakımından irdelendiğinde aşı, çeşitli gıdaların virüsü yok ettiği, virüsün yayıldığı hayvan pazarı, 5 G teknolojisi, virüsün laboratuvarında üretilmesi, maske, virüsün yüzeylerde yaşaması gibi konular öne çıkmaktadır. Bazı haberlerin ise eğlence ve ilginç içeriği ile merak uyandırdığı görülmektedir. Teyit.org sitesinde yer alan öne çıkan yanlış haberlerin başlıkları konuları

ve içeriği yönünden aşağıda kategorize edilmiştir. Ayrıca yanlış haberler yanıltıcı yönü ve yayıldığı kaynak bakımından incelenmiştir.

4.1. Yanlış Koronavirüs Haberleri İçerisinde En Dikkat Çekici Haberler

Başlık: “ Putin’in Rusya’da insanların evden çıkmaması için sokağa aslan saldırdığı iddiası”. (**Yanıltıcı Yönü:** Hatalı İlişkilendirme. **Kaynak:** Sosyal Medya).

Fotoğraf 2016 yılının Nisan ayına aittir. Fotoğrafın çekildiği yer ise Güney Afrika’nın Johannesburg şehridir (teyit.org, 2021).

Başlık: “Amerika’da bir orangutanın yeni koronavirüs tehlikesi yüzünden ellerini yıkamaya başladığı iddiası”(Yanıltıcı Yönü: Hatalı İlişkilendirme).

Video, koronavirüs salgını başlamadan önce, Kasım 2019’da kaydedilmiştir. Orangutanın ellerini ve oyuncaklarını yıkamasının sebebi, Covid-19 değildir (teyit.org, 2021).

Başlık: “ABD’nin yeni koronavirüsün mucidini bulup tutukladığı iddiası”, (**Yanıltıcı Yönü:** Çarpıtma. Kaynak: Sosyal Medya).

Charles Lieber’in tutuklanması ile Covid-19 salgınına neden olan virüs arasında bir ilişki bulunmamaktadır (teyit.org, 2021).

Başlık: “Ürdün’de yeni koronavirüsten ölen birinin otomobiliyle gömüldüğü iddiası”. (**Yanıltıcı Yönü:** Hatalı İlişkilendirme. **Kaynak:** Sosyal Medya)

Görüntü Güney Afrika’nın Sterkspruit kasabasıdır. Gömüldüğü görülen Pitso’nun ölüm nedeninin Covid-19 olduğunu gösteren bir bilgi bulunmamaktadır (teyit.org, 2021).

Başlık:“Videonun Bursa’daki mağarada koronavirüse aldırılmadan yarasa öpen birini gösterdiği iddiası”. (**Yanıltıcı Yönü:** Hatalı İlişkilendirme. Bağlamdan Koparma. **Kaynak:** Sosyal Medya, İHA, Sözcü, Sabah, Habertürk, Haber Global)

Bursa’daki bir kişinin mağaraya girerek yarasaları öptüğü doğrudur. Ancak video, 2017 yılına aittir (teyit.org, 2021).

Bu haberlere bakıldığında ilginç ve dikkat çekici başlıklar ile okuyucunun dikkati çekilmek istenmektedir. Haberlerin içeriği şaşırtıcı ve inanılması zor olaylarla ilgilidir. Bu nedenle daha çok dikkat çekmekte ve yayılmaktadır. Bu tür haberler genellikle sosyal medya üzerinden yayılmaktadır.

4.2. Yanlış Koronavirüs Haberleri İçerisinde Çeşitli Gıda ve Besinlerin Koronavirüse İyi Geldiği İle İlgili Haberler

Başlık: “Her odaya bütün soğan koymanın yeni koronavirüs enfeksiyonunu engelleyeceği iddiası”. (**Yanıltıcı Yönü:** Uydurma. **Kaynak:** Sosyal Medya)

Kesilmemiş soğanın virüs çektiği varsayımı, bilimsel dayanaktan yoksundur (teyit.org, 2021).

Başlık: “Çayın Covid-19 hastalığını iyileştirdiği iddiası”. (**Yanıltıcı Yönü:** Uydurma. **Kaynak:** Whatsapp).

Çayın yeni koronavirüsü (Covid-19) iyileştirdiğine dair bir bulgu bulunmamaktadır (teyit.org, 2021).

Başlık:“Sumak suyunun yeni koronavirüsü yenmede etkili olduğu iddiası”. (**Yanıltıcı Yönü:** Uydurma. **Kaynak:** Sosyal Medya ve Whatsapp).

Sumağın Covid-19 hastalığına karşı etkili olduğunu gösteren hiçbir bilimsel kanıt bulunmamaktadır(teyit.org, 2021).

Başlık: “Limon kürünün yeni koronavirüsü yok ettiği iddiası”. (Yanılıcı Yönü: Uydurma. **Kaynak:** Facebook ve Whatsapp) (teyit.org, 2021).

Başlık: “Kahvenin yeni koronavirüsü tedavi ettiği iddiası”. (Yanılıcı Yönü: Uydurma. **Kaynak:** Whatsapp).

Kahvenin yeni koronavirüsü tedavi ettiğini gösteren bilimsel bulgu bulunmamaktadır (teyit.org, 2021).

Gıda ve besinler ile ilgili koronavirüs haberleri okuyucuların ilgisini çekmektedir. Bilimsel kanıtı olmadan bu besinlerin koronavirüse iyi geldiği yönünde pek çok yanlış haber yayınlanmış ve yayılmıştır. İnsanların bu virüse karşı çare aradığı düşünülduğünde böyle yanlış haberlerin sayısı da artmaktadır.

4.3. Yanlış Koronavirüs Haberleri İçerisinde Aşı İle İlgili Haberler

Başlık: “Dünya Sağlık Örgütü temsilcisinin Covid-19 aşısının geliştirilemeyeceğini söylediği iddiası”(Yanılıcı Yönü: Çarpıtma. **Kaynak:** (beyinsizler.net, 2021, Sosyal Medya).

Dr. David Nabarro “Covid-19 aşısı asla geliştirilmeyecek” demedi. Haberde böyle bir ifade yer almamıştır (teyit.org, 2021).

Başlık: “Covid-19 aşısı ve tedavisine ilişkin iddialar”. (Yanılıcı Yönü: Hatalı İlişkilendirme, Bağlamdan Koparma) (teyit.org, 2021).

Aşı ile ilgili haberlerde aşının bulunduğu ve bazı tedavilerin hastalığı durdurduğuna yöneliktir. Aşı daha bulunmadan aşının bulunduğu dair yanlış haberler yayılmıştır.

4.4. Yanlış Koronavirüs Haberleri İçerisinde Virüsün Yayıldığı Hayvan Pazarı İle İlgili Haberler

Başlık: “Videonun yeni koronavirüsün ortaya çıktığı Wuhan’daki hayvan pazarını gösterdiği iddiası”(Yanılıcı Yönü: Hatalı İlişkilendirme. **Kaynak:** (Youtube, 2021).

Söz konusu video eski tarihlidir ve Wuhan’ı değil, Endonezya’da bulunan Langowan pazarını göstermektedir (teyit.org, 2021).Özellikle görüntü ve fotoğraf ile yanlış haberler üretilmektedir. Olayla ilgisi olmayan görüntü ve fotoğraflar kullanılarak yanlış haberler üretilmekte ve yayılmaktadır.

4.5. Yanlış Koronavirüs Haberleri İçerisinde 5G Teknolojisinin Virüs İle İlişisine Dair Haberler

Başlık: “5G WhatsApp mesajı III: 5G ve yeni koronavirüs arasında bağ kurmak mümkün mü?”. (Yanılıcı Yönü: Çarpıtma)

Başlık:“5G WhatsApp mesajı I: 5G protestosunu gösterdiği iddia edilen videolar başka olaylardan” (Yanılıcı Yönü: Hatalı İlişkilendirme, Çarpıtma. **Kaynak:** (Sosyal Medya, 2021)

Bu haberde videoda montajlanarak bir araya getirilmiş dokuz ayrı görüntü olduğu ifade edilmektedir. Bu görüntülerden hiçbiri 5G’ye karşı bir protestoyu göstermemektedir (teyit.org, 2021).

Başlık: “Videonun Hong Kong’da salgından sorumlu tutulan 5G direklerinin yıkıldığını gösterdiği iddiası”. (Yanılıcı Yönü: Hatalı İlişkilendirme. **Kaynak:** (Sosyal Medya, 2021)

Bu haberde videonun salgın başlamadan aylar önce Ağustos 2019'da Hong Kong'taki protestolar sırasında kaydedildiği belirtilmektedir (teyit.org, 2021).

Başlık: “5G WhatsApp mesajı II: 5G kullanan ülkeler yolcu gemileri ve bir YouTuber”. (**Yanılıcı Yönü:** Uydurma, Bağlamdan Koparma)

Koronavirüs salgını gerçekten 5G ile bağlantılı olsaydı, Güney Kore'nin vakaların en çok yaşandığı yer olması gerekirdi. Çin'de 5G telefon kullanımının önce arttığı, sonra da azaldığı için salgının gerilediğini gösteren bir bulguya erişilemedi. Gemilerde salgının yayılmasının sebebi büyük ihtimalle 5G teknolojisi değildir (teyit.org, 2021).

4.6. Yanılış Koronavirüs Haberleri İçerisinde Virüsün Laboratuvarda Üretilmesi İle İlgili Haberler

Başlık: “Nobel ödüllü Profesör Tasuku Honjo'nun yeni koronavirüsün laboratuvarda üretildiğini söylediği iddiası”. (**Yanılıcı Yönü:** Uydurma, **Kaynak:** (Sosyal medya, yeniakit.com, beyazgazete.com, 2021)

Profesör iddiaların gerçek olmadığını görev yaptığı üniversitenin resmi internet sitesi üzerinden açıklamıştır (teyit.org, 2021).

4.7. Yanılış Koronavirüs Haberleri İçerisinde Maske İle İlgili Haber

Başlık: “Maskenin işe yaramadığı hatta zararlı olduğu iddiası”. (**Yanılıcı Yönü:** Çarpıtma, **Kaynak:** (Facebook/ Aydınlık Sırlar, 2021)

Genel nüfusun kullanması önerilen tıbbi ve kumaş maskelerin karbondioksit zehirlenmesine yol açması çok zordur (teyit.org, 2021).

Sonuç

Bu çalışma Koronavirüs haberleri üzerinden yanılış bilgi ve haberlerin nasıl ve hangi platformlar aracılığı ile yayıldığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Yanılış bilgi ve haberler okuyucuyu yanılış yönlendirerek olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Yanılış haberler doğal afetler gibi kriz dönemlerinde daha da artış göstermektedir. Özellikle dijital ortam ve sosyal medyanın etkinliğini arttırması ile yanılış haberlerin yayıldığı ortamlar artış göstermektedir. Koronavirüs salgını ile birlikte onun kadar tehlikeli olan yanılış haberlerin yayılması bu dönemde artış göstermektedir. Salgın ile ilgili yanılış haberler gerek haber siteleri gerekse sosyal medya platformları üzerinden yayılmıştır.

Araştırmada doküman incelemesi yöntemi kullanılarak teyit.org sitesinde yayınlanan Koronavirüs'e dair yanılış haberlerin yayınlandığı ve yayıldığı haber siteleri, sosyal medya platformları, medya türleri ve yanılış haberlerin içerik ve başlıkları analiz edilmiştir. Analiz sonucu dijital ortamda yanılış haberlerin en fazla sosyal medya üzerinden yayıldığı ortaya konulmuştur. Devasal bir bilgi, içerik akışı ve denetlenebilirliğinin azlığı sebebiyle sosyal medya, yanılış haberlerin yayılması açısından uygun bir ortam sunmaktadır. Yanılış haberler sosyal medya platformları arasında en fazla Twitter üzerinden yayınlanmış ve yayılmıştır. Yanılış bilginin yayılmasında sosyal medya en önde olsa da haber siteleri de yanılış haberler yayınlamaktadır. Yanılış haber ve içerikler hem sosyal medya hem de haber siteleri vasıtasıyla yayılmıştır.

Haber sitelerine bakıldığında ana akım medya ve internet tabanlı haber siteleri ayrımına göre ana akım medya haber sitelerinde daha fazla sayıda yanılış haber yayınlanmıştır. Buna karşın haber siteleri çeşitliliği ve sayısı açısından internet tabanlı haber siteleri ana akım medya haber sitelerinden daha fazladır. Ayrıca yanılış haberlerin başlık ve içerikleri kategorize edilerek yanılıcı yönleri ve yayıldığı kaynaklar

belirtilmiştir. İncelenen bilgi ve haberlerde yanıltıcı unsur olarak en fazla hatalı ilişkilendirme ve uydurma unsurları öne çıkmıştır.

Sonuç olarak araştırma bulgularından hareketle dijital ortamda önemli bir yanlış bilgi ve haber sorunu ortaya konulmuştur. Kullanıcıların dijital medyayı önemli ölçüde takip ettiği ve bu mecralardan bilgi aldığı ve yaydığı düşünüldüğünde yanlış ve çarpıtılmış bilgi ve haberler insanlar için önemli bir sorun teşkil etmektedir. Hem sosyal medya hem de haber siteleri yanlış bilgi ve haberlerin yayılmasına neden olmaktadır. Yanlış haberlerin dijital ortamda yayılması kadar bu haberlere maruz kalan okuyucuların tepkileri de önemlidir. Gelecek araştırma bu haberlerle ilgili okuyucu tepkisini ölçmeye yönelik yapılabilir. Böylece okuyucuların yeni medya okuryazarlığı ve bu haberlere ne ölçüde inanıp inanmadıkları ortaya konabilecektir.

Kaynakça

- Akyüz, S. S. (2020). Yanlış bilgi salgını: COVID-19 salgını döneminde Türkiye’de dolaşıma giren sahte haberler. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (34), 422-444.
- Allcott, H. and Gentzkow, M. (2017). Social media and fake news in the 2016 election. *Journal of Economic Perspectives* 31(2), 211-36.
- Al-Rawi, A. (2019). Gatekeeping fake news discourses on mainstream media versus social media. *Social Science Computer Review*, 37(6), 687-704.
- BBC TÜRKÇE (2021). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-53259275>, Erişim Tarihi: 09.01.2021.
- Bourgonje, P., Schneider, J. M. and Rehm, G. (2017). From clickbait to fake news detection: an approach based on detecting the stance of headlines to articles. In proceedings of the 2017 EMNLP workshop: Natural language Processing meets. *Journalism*. 84-89.
- Brahms, Y. (2020). (Rep.). Institute for national security studies.
- Bufacchi, V. (2020). Truth, lies and tweets: a consensus theory of post-truth. *Philosophy & Social Criticism*.
- Case, D. O. and Given, L. M. (2016). *Looking for information: a survey of research on information seeking, needs, and behavior*. Bingley, UK: Emerald Group.
- Cooke, N. A. (2018). *Fake news and alternative facts : information literacy in a post-truth era*. ALA Editions.
- Covid-19 aşısı ve tedavisine ilişkin iddialar (2021). <https://teyit.org/covid-19-asisi-ve-tedavisine-iliskin-iddialar>, Erişim Tarihi:10.01.2021.
- Del Vicario, M., Bessi, A., Zollo, F., Petroni, F., Scala, A., Caldarelli, G. and Quattrociocchi, W. (2016). The spreading of misinformation online. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 113(3), 554-559.
- Del-Fresno-García, M. and Manfredi-Sánchez, J. L. (2018). Politics, hackers and partisan networking. Misinformation, national utility and free election in the Catalan independence movement. *Profesional de la Información*, 27(6), 1225-1238.
- Du, Y. R., Zhu, L. and Cheng, B. K. (2019). Are numbers not trusted in a “post-truth” era? An Experiment on the Impact of Data on News Credibility. *Electronic News*, 13(4), 179-195.

- Fake news, lies and propaganda: how to sort fact from fiction (2020). <https://guides.lib.umich.edu/fakenews>, Erişim Tarihi: 26.12.2020.
- Gorenc, N. (2020). Political communication in post-truth society. *Ars & Humanitas*, 14(1), 73-87.
- Guo, L. and Vargo, C. (2020). Fake news and emerging online media ecosystem: An integrated intermedia agenda-setting analysis of the 2016 US presidential election. *Communication Research*, 47(2), 178-200.
- Harari, Y. N. (2018). *21. Yüzyıl İçin 21 Ders.* (Çev. S. Sıral). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Harsanyi, J. C. (1977). Morality and the theory of rational behavior. *Social research*, 624-656.
- Hendricks, V. F. and Vestergaard, M. (2019). Alternative facts, misinformation, and fake news. *Reality Lost.* (p. 49-77). Springer, Cham.
- Hunt, K., Agarwal, P. and Zhuang, J. (2019). Tracking storms of misinformation spread amid disasters. *ISE Magazine*, 51(9), 28-32.
- Jin, F., Wang, W., Zhao, L., Dougherty, E., Cao, Y., Lu, C. and Ramakrishnan, N. (2014). Misinformation propagation in the age of twitter. *IEEE Annals of the History of Computing*, 47(12), 90-94.
- Kırdemir, B. (2020). (Rep.). *Centre for economics and foreign policy studies.*
- Koro-Ljungberg, M., Carlson, D. L. and Montana, A. (2019). Productive forces of post-truth (s)?. *Qualitative Inquiry*, 25(6), 583-590.
- Kuklinski, J. H., Quirk, P. J., Jerit, J., Schwieder, D. and Rich, R. F. (2000). Misinformation and the currency of democratic citizenship. *The Journal of Politics*, 62(3), 790-816.
- Kumar, V. G. and Koovakkai, D. (2019). Social media misinformation in disaster situations: A case of 2018 Kerala Flood. *Library Progress (International)*, 39(2), 289-296.
- Mackey, T. P. and Jacobson, T. E. (2019). *Metaliterate learning for the post-truth world.* American Library Association.
- McGonagle, T. (2017). "Fake news" false fears or real concerns?. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 35(4), 203-209.
- Molina, M. D., Sundar, S. S., Le, T. and Lee, D. (2019). "Fake news" is not simply false information: A concept explication and taxonomy of online content. *American behavioral scientist.*
- Mustafaraj, E. and Metaxas, P. T. (2017). *The fake news spreading plague: Was it preventable?.* In Proceedings Of The 2017 Acm On Web Science Conference (p. 235-239).
- Nelson, J. L. and Taneja, H. (2018). The small, disloyal fake news audience: the role of audience availability in fake news consumption. *New Media & Society*, 20(10), 3720-3737.
- Pulido, C. M., Ruiz-Eugenio, L., Redondo-Sama, G. and Villarejo-Carballido, B. (2020). A new application of social impact in social media for overcoming fake news in health. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(7), 2430.

- Pulido, C. M., Villarejo-Carballido, B., Redondo-Sama, G. and Gómez, A. (2020). COVID-19 infodemic: More retweets for science-based information on coronavirus than for false information. *International Sociology*, 35(4), 377-392.
- Rojecki, A. and Meraz, S. (2016). Rumors and factitious informational blends: The role of the web in speculative politics. *New Media & Society*, 18(1), 25–43.
- Schulman, R. and Siman-Tov, D. (2020). From biological weapons to miracle drugs: Fake news about the coronavirus pandemic. *INSS Insight* No. 1275. <http://www.jstor.com/stable/resrep23529>, Erişim Tarihi: 26.12.2020.
- Sell, T. K., Hosangadi, D. and Trotochaud, M. (2020). Misinformation and the US Ebola communication crisis: Analyzing the veracity and content of social media messages related to a fear-inducing infectious disease outbreak. *BMC Public Health*, 20, 1-10.
- Shao, C., Ciampaglia, G. L., Flammini, A. and Menczer, F. (2016, April). Hoaxy: A platform for tracking online misinformation. *Proceedings of the 25th international conference companion on world wide web* (p. 745-750).
- Silverman, C. (2016). This analysis shows how viral fake election news stories outperformed real news on Facebook. *BuzzFeed news*, 16.
- Soğukdere, Ş. and Öztunç, M. (2020). Sosyal medyada koronavirüs dezenformasyonu. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, 2020 (5).
- Tandoc Jr, E. C., Lim, Z. W. and Ling, R. (2018). Defining “fake news” A typology of scholarly definitions. *Digital journalism*, 6(2), 137-153.
- Teyit.org nedir (2020). <https://teyit.org/nedir/>, Erişim Tarihi: 03.06.2020.
- Teyit.org (2020). <https://beta.teyit.org/5g-whatsapp-mesaji-i-5g-protestosunu-gosterdigi-iddia-edilen-videolar-baska-olaylardan>, Erişim Tarihi: 22.08.2020.
- Teyit.org (2020). <https://beta.teyit.org/videonun-hong-kongda-salgindan-sorumlu-tutulan-5g-direklerinin-yikildigini-gosterdigi-iddiasi>, Erişim Tarihi 22.08.2020.
- Teyit.org (2020). <https://beta.teyit.org/videonun-yeni-koronavirusun-ortaya-ciktigi-wuhandaki-hayvan-pazarini-gosterdigi-iddiasi>, Erişim Tarihi: 22.08.2020.
- Teyit.org (2020). <https://teyit.org/5g-whatsapp-mesaji-ii-5g-kullanan-ulkeler-yolcu-gemileri-ve-bir-youtuber>, Erişim Tarihi: 10.01.2021.
- Teyit.org (2020). <https://teyit.org/5g-whatsapp-mesaji-ii-5g-kullanan-ulkeler-yolcu-gemileri-ve-bir-youtuber>, Erişim Tarihi:10.01.2021.
- Teyit.org (2020). <https://teyit.org/amerikada-bir-orangutanin-yeni-koronavirus-tehlikesi-yuzunden-ellerini-yikamaya-basladi-iddiasi>, Erişim Tarihi: 10.01.2021.
- Teyit.org (2020). <https://teyit.org/covid-19-asisi-ve-tedavisine-iliskin-iddialar>, Erişim Tarihi:10.01.2021.
- Teyit.org (2020). <https://teyit.org/dunya-saglik-orgutu-temsilcisinin-covid-19-asisinin-gelistirilemeyecegini-soyledigi-iddiasi>, Erişim Tarihi:10.01.2021.
- Teyit.org (2020). <https://teyit.org/kahvenin-yeni-koronavirusu-tedavi-ettigi-iddiasi>, Erişim Tarihi:10.01.2021.
- Teyit.org (2020). <https://teyit.org/limon-kurunun-yeni-koronavirusu-yok-ettigi-iddiasi>, Erişim Tarihi:10.01.2021.

- Teyit.org (2020). <https://teyit.org/maskenin-ise-yaramadigi-hatta-zararli-oldugu-iddiasi>, Erişim Tarihi:10.01.2021.
- Teyit.org (2020). <https://teyit.org/putinin-rusyada-insanlarin-evden-cikmamasi-icin-sokaga-aslan-saldigi-iddiasi>, Erişim Tarihi:10.01.2021.
- Teyit.org (2020). <https://teyit.org/sumak-suyunun-yeni-koronavirusu-yenmede-etkili-oldugu-iddiasi>, Erişim Tarihi:10.01.2021.
- Teyit.org (2020). <https://teyit.org/urdunde-yeni-koronavirusten-olen-birinin-otomobiliyle-gomuldugu-iddiasi>, Erişim Tarihi: 10.01.2021.
- Teyit.org (2020). <https://teyit.org/videonun-bursadaki-magarada-koronaviruse-aldirmadan-yarasa-open-birini-gosterdigi-iddiasi>, Erişim Tarihi: 10.01.2021.
- Teyit.org (2020). teyit.org/nobel-odullu-profesor-tasuku-honjonun-yeni-koronavirusun-laboratuvarinda-uretildigini-soyledigi-iddiasi, Erişim Tarihi:10.01.2021.
- Törnberg, P. (2018). Echo chambers and viral misinformation: Modeling fake news as complex contagion. *PLoS ONE*, 13(9), 1–21.
- Valika, T. S., Maurrasse, S. E. and Reichert, L. (2020). A second pandemic? Perspective on information overload in the COVID-19 Era. *Otolaryngology–Head and Neck Surgery*, 163(5), 931-933.
- Vargo, C. J., Guo, L. and Amazeen, M. A. (2018). The agenda-setting power of fake news: A big data analysis of the online media landscape from 2014 to 2016. *New media & society*, 20(5), 2028-2049.
- Vosoughi, S., Roy, D. and Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359(6380), 1146-1151.
- World Health Organization (WHO). (2020). Novel Coronavirus (2019-nCoV) situation report–13, <https://www.who.int/docs/defaultsource/coronaviruse/situationreports/20200202-sitrep-13-ncov-v3.pdf>, Erişim Tarihi: 16. 06. 2020.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (1999). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zhang, X. and Ghorbani, A. A. (2020). An overview of online fake news: characterization, detection, and discussion. *Information Processing & Management*, 57(2).